

Труніна І. М., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

ORCID ID: 0000-0002-7416-1830

e-mail: truninairina@gmail.com

Сосновська Ю. Р., магістр з туризму, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

ORCID ID: 0000-0002-5134-4036

Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні

Анотація. В статті розглянуто стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. Досліджено, що у світі близько 23 % населення мають різні форми інвалідності. В Україні це понад 2,6 млн людей (6,25 %). Визначено поняття «інвалід», «інвалідність». Установлено, що інклюзивний туризм є досить новим поняттям і видом діяльності в нашій країні. Розглянуто функції туризму для осіб з інвалідністю. Проаналізовано міжнародні документи та досліджено українські нормативні акти та закони, які регулюють туристичну діяльність для осіб з обмеженими можливостями. Проаналізовано європейський та світовий досвід адаптації туристичної галузі для осіб з інвалідністю (на прикладі Словенії, Ізраїлю, Іспанії та США). Визначено проблеми, які стримують розвиток міжнародного туризму для осіб з обмеженими можливостями в Україні, та сформувано заходи щодо їх вирішення.

Ключові слова: інвалідність; особа з інвалідністю; міжнародний туризм; туристичний ринок; інклюзивний туризм; безбар'єрний туризм; доступність; адаптація; реабілітація.

Trunina Irina, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Tourism, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskiy National University, Kremenchug, Ukraine

Sosnovska Julia, Master in Tourism, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskiy National University, Kremenchug, Ukraine

The State of International Tourism for People with Disabilities in Ukraine

Introduction. In the world, about 23% of the population have different forms of disability. In Ukraine, it is more than 2.6 million people (6.25%). In recent years, the number of disabled people has increased in the international tourist market. The type of tourism that attracts people with disabilities has many names: "inclusive tourism", "social tourism", "barrier-free tourism", "paraturism", etc, but they all understand the availability of travel as a further integration of persons with disabilities into society. Inclusive tourism in Ukraine is a rather new concept and activity. This is due to a number of problems, both social and economic.

Purpose. The purpose of the work is to identify and analyze the problems of the development of international tourism for people with disabilities in Ukraine, and to develop possible solutions for them.

Results. The article deals with the status of international tourism for people with disabilities in Ukraine. The concept of "disabled person", "disability" is defined. It has been established that inclusive tourism is a rather new concept and a kind of activity in our country. The functions of tourism for persons with disabilities are considered. The international documents are analyzed and Ukrainian normative acts and laws regulating tourist activity for the disabled are investigated. The European and world experience of tourist industry adaptation for persons with disabilities (on the example of Slovenia, Israel, Spain and the USA) is analyzed. The problems that impede the development of international tourism for people with disabilities in Ukraine are identified and measures are being taken to solve them.

Conclusions. The category of persons with disabilities, although having certain physical and mental disabilities, should not be separated from society, they want to have the opportunity to live, as well as to a healthy person, including to travel and to know the world. Many Western countries highly appreciate the prospects for the development of affordable tourism and are actively working in this direction. In Europe and in the world, a lot of things have been done for a long time to comprehensively integrate people with disabilities into society. What can not be said in full about Ukraine.

Keywords: disability; person with disabilities; international tourism; tourism market; inclusive tourism; barrier-free tourism; accessibility; adaptation; rehabilitation.

JEL Classification: F29; I31; L83; O51; O52.

Постановка проблеми. На міжнародному туристичному ринку за останні роки відбулося багато змін: до його сегменту залучено осіб з інвалідністю, для них активно створюються всі необхідні умови та розробляються спеціальні програми туристичного

обслуговування з урахуванням їх потреб та можливостей.

Такий вид туризму має багато назв, наприклад, «інклюзивний туризм», «соціальний туризм», «безбар'єрний туризм», «паратуризм» тощо. Але всі

вони розуміють під собою доступність подорожей для осіб з обмеженими можливостями, тому що даний вид діяльності інтегрує цю категорію населення в соціум, надає їм можливість розвиватися, почувати себе здоровими, в т. ч. емоційно, й бути на рівні з іншими.

Інклюзивний туризм в Україні є досить новим поняттям і видом діяльності. Це зумовлюється рядом проблем, як соціальних, так й економічних. На даний момент по всій країні діють організації та об'єднання інвалідів, які надають медичні та реабілітаційні послуги. Звичайно, для них влаштовують розважальні заходи, також екскурсії, але зазвичай не на далекі відстані, у зв'язку з малорозвиненою інфраструктурою, яка не призначена для осіб з обмеженими можливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні існує певний теоретико-науковий доробок з різних аспектів діяльності осіб з інвалідністю. Серед науковців та практиків слід виділити Р. Лейднера [1], А. Сесьолкіна, А. Махова, В. Чепик [2], Н. Белоусову [3; 4], Л. Науменко [5], Ю. Хрущ, В. Іванова [6], І. Труніну [7] та інших. Значний внесок у дослідження цієї проблеми роблять також фахівці Світової туристичної організації, Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Всеукраїнського центру професійної реабілітації інвалідів, Національної Асамблеї інвалідів України, Фонду соціального захисту інвалідів та Департаменту у справах інвалідів Міністерства праці та соціальної політики України, Всесвітньої організації охорони здоров'я та ін.

Попри наявність розробок як теоретичного, так і науково-практичного характеру, залишаються недостатньо вивченими питання потреб осіб з інвалідністю України в інклюзивному туризмі та місця даного сектору на міжнародному туристичному ринку. Це зумовило актуальність даного дослідження.

Формулювання цілей дослідження. Метою роботи є визначення й аналіз проблем розвитку міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні та розробка можливих заходів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світі більше одного мільярда людей (23 % населення) страждають різними формами інвалідності. За даними дослідження Всесвітньої організації охорони здоров'я 785 млн осіб у віці від 15 років і старше живуть з інвалідністю, з них 110 млн страждають важкими формами розладів. Серед дітей у віці від 0 до 14 років ці показники становлять 95 млн і 13 млн відповідно [8]. В Україні понад 2,6 млн людей мають статус особи з інвалідністю, що становить 6,25 % від загальної чисельності населення. Кількість осіб даної категорії щороку зростає, це зумовлено багатьма факторами, такими як екологія, умови життя та праці.

Туризм для людей з обмеженими можливостями, в тому числі й міжнародний, – це досить нове явище, яке відрізняється низьким ступенем вивченості та розголосу, але який є необхідним видом туризму у кожній країні. Інклюзивний туризм сьогодні

розвивається інтенсивно. Фахівці цієї галузі підрахували, що 2,5 млн осіб з обмеженими можливостями регулярно подорожують.

У світі існує декілька визначень понять «інвалід», «інвалідність». Кожна держава має власні критерії, згідно з якими вона надає особі статус інваліда. Це лише деякі з причин того, що показники інвалідності важко точно виміряти та визначити на світовому рівні. У законодавстві різних країн даються різні тлумачення поняття «інвалідність». Наприклад, якщо людина у США отримала інвалідність, це не означає, що її статус буде визнано також у Китаї чи Німеччині. Д. Сай вважає, що це певною мірою пов'язано з тим, що у світі ще не досягнуто узгодженості та розуміння у тому, що таке інвалідність. Для позначення інтелектуально неповноцінних людей навіть у країнах, де використовується досить подібна мова, можуть використовуватися принципово різні терміни [6; 10].

Є багато визначень туризму для інвалідів. Проаналізувавши останні дослідження та публікації, виділяємо такі: «інклюзивний туризм», «доступний туризм», «туризм для усіх», «безбар'єрний туризм», «туризм для людей з обмеженими можливостями», «соціальний туризм». Особливою їх ознакою є можливість осіб з інвалідністю подорожувати до різних туристичних об'єктів і установ, які мають доступність та адаптовану інфраструктуру для даної категорії населення. Функції, які виконує туризм для осіб з інвалідністю наведено на рис. 1.

Термін «туризм, доступний для всіх» (accessible tourism for all) був закріплений у 2009 році на 18-й сесії Генеральної Асамблеї ЮНВТО в Астані (Казахстан) в «Декларації щодо спрощення туристських подорожей», в якій закликали держав-членів ЮНВТО зробити свої туристські об'єкти й установи доступними для людей з обмеженими можливостями здоров'я, публікувати чітку і детальну інформацію про наявні служби прийому для них і про проблеми, з якими вони можуть зіткнутися в подорожі [2].

В Україні на даний час не існує загальноприйнятого визначення туризму для людей з обмеженими можливостями, а наявні підходи до його визначення не мають глибокого дослідження, яке розкривало б сутність цього явища. Нормативні акти або закони щодо туризму даної категорії людей майже відсутні. Лише в Законі України «Про туризм» (ст. 4) [9] за видом туризму розрізняють, зокрема, туризм для осіб з інвалідністю. В Європі туризм для осіб з обмеженими можливостями – це розвинений прибутковий бізнес та велика різноманітність можливостей для його існування. У кожній країні є туроператори, які добре спеціалізуються в цій сфері. Туристу з інвалідністю в європейських країнах легше оцінити складність маршрутів, насиченість і тривалість подорожі, тому що інтернет мережа сповнена інформації про доступність міст і архітектурних пам'яток.

Рисунок 1 – Функції туризму для осіб з інвалідністю

Джерело: складено на основі джерел [2; 3]

В основі Концепції інклюзивного туризму, яка передбачає подорож по всьому світу, є універсальний дизайн, сім принципів якого були сформульовані та реалізовані понад 30 років тому під керівництвом архітектора-візочника Рона Мейса з колегами в Державному Університеті Північної Кароліни. Ці принципи покладені в основу соціальної реабілітації, в тому числі в розбудову системи інклюзивного туризму країн європейського, азійського та американського туристичних регіонів [3].

Як приклад організації міжнародного туризму та доступність подорожей для людей з обмеженими можливостями були взяті кілька країн: Словенія, Ізраїль, Іспанія, США.

В останні роки туристична інфраструктура Словенія адаптується для забезпечення потреб осіб з інвалідністю. Біля входу до громадських будівель та визначних пам'яток є окреме місце для паркінгу таких людей. Практично у всіх торгових центрах, громадських будівлях, туристичних місць обладнані туалетні кімнати для людей з обмеженими можливостями. У багатьох словенських містах побудовані тротуари спеціальної конфігурації. Встановлюють все більше банкоматів, які розташовані на рівні нижчому за звичайні, для більш зручного доступу людей з вадами зору, що використовують шрифт Брайля. Серед словенських міст, які покращують доступність для осіб з інвалідністю, слід особливо виділити Люблян, Марібор, Айдовщину та інші. Люди з обмеженими можливостями в більшості випадків мають право на безкоштовне відвідування туристичних визначних пам'яток або ж на знижки.

Державна туристична корпорація Ізраїлю, що є виконавчим органом міністерства туризму Ізраїлю, в тому, що стосується інфраструктури, ініціювала ряд проєктів, мета яких – зробити так, щоб люди з фізичними обмеженнями могли відвідувати численні туристичні об'єкти на території країни, спонукати їх до

подорожей Ізраїлем. Нові об'єкти будуються, а старі перебудовуються з урахуванням їх потреб. Наприклад, Масада – скеля з легендарною фортецею неподалік від Мертвого моря, стала доступною для людей з обмеженнями аж до самої вершини. Частина цього найважливішого туристичного об'єкта була облаштована так, щоб ті, хто страждають розладом зору, могли сприймати стародавні камені на дотик. Велика увага приділяється й облаштуванню пляжів Ізраїлю. На них розташовані спеціально обладнані ліфти, роздягальні, душові кабінки, туалети, тераси з навісами і зручними під'їздами та спусками до моря. Для купання існують спеціальні коляски для води. На набережній багато кафе і ресторанів, автостоянок, крамничок, амфітеатрів [11].

Іспанія також стрімко розвивається у сфері врахування потреб інклюзивних туристів. Під їх потреби адаптований міський транспорт і центральні вулиці Барселони. Рада з туризму Іспанії велику увагу приділяє доступному туризму, влада також докладає чимало зусиль для залучення таких людей в повноцінне активне життя. Для осіб з інвалідністю спеціально адаптують туристичну інфраструктуру, видаються спеціалізовані каталоги, проводяться заходи, в тому числі спортивні Параолімпійські ігри. Центральні вулиці міст обладнані рампами, всі автобуси пристосовані для такої категорії населення, в готелях є спеціальні номери, зручні для них. Кожна нова станція метро має спеціальне обладнання для людей з обмеженими можливостями.

Нещодавно був створений спеціальний сайт «Доступний туризм», що містить всі відомості про відповідні поїздки в Каталонію. На сайті можна знайти детальну інформацію про 19 туристичних напрямків, де створені необхідні умови для прийому людей з обмеженими фізичними можливостями. Технічне оснащення сайту дозволяє більшості інвалідів (включаючи тих, хто погано бачить) самим, без

сторонньої допомоги, мати повний доступ до інформації (внаслідок більш контрастного зображення, спеціальних пристосувань для полегшення читання з екрана, аудіо і т.д.). Постійно зростає число мов, на яких працює сайт. Зараз їх шість: каталонська, іспанська, англійська, французька, італійська та німецька [11].

Сполучені Штати Америки можуть з гордістю вітати туристів з інвалідністю, оскільки рівень інфраструктури США на дуже високому рівні. Всі автобуси оснащені викидними платформами, які дозволяють з легкістю переміщуватися неповносправним, за одну поїздку в автобусі може вміщуватися в середньому 4 таких людини. Практично у всіх супермаркетах є міні електромобілі з кошиком для покупок. Ними може скористатися кожна людина, якій важко переміщуватися (навіть людям з надлишковою вагою). Звичайно, паркінг для осіб з інвалідністю є біля магазинів, громадських будівель тощо.

Реабілітаційний туризм добре розвинений в США. Такі тури передбачають поїздки в оздоровчі центри, спеціалізація яких передбачає лікування захворювань, що стали причиною інвалідності. Основними напрямками є ортопедична, неврологічна та серцево-судинна реабілітація, в особливу категорію входить оздоровлення дітей-інвалідів.

Як видно з наведених прикладів, інклюзивний туризм є доступним на достатньо високому рівні, що є хорошим показником їх розвитку. Щодо України, то її потенціал багатий на туристичні ресурси та потужну природно-реабілітаційну базу, з низкою цікавих об'єктів історико-культурної спадщини, якими ми можемо пишатися. В багатьох містах завдяки різним об'єднанням інвалідів та спонсорам інфраструктура стає більш адаптованою для людей з інвалідністю, але для розвитку туризму цього замало. Тому все більше осіб даного сегменту розглядають міжнародний туризм як вид активного відпочинку та пізнання туристичного світу.

На жаль, існує ряд факторів, які стримують розвиток міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні:

1. недостатня інформованість даної категорії осіб про можливість безпечних подорожей за кордон та отримання бажаного туристичного продукту.
2. скрутне матеріальне становище, а звідси й відсутність мотивації для здійснення подорожей.
3. недостатній рівень соціальної підтримки туризму та активного відпочинку з боку держави.
4. труднощі процедури оформлення віз для закордонних подорожей, в тому числі й високі ціни при страхуванні осіб з інвалідністю.
5. відсутність спеціалізованих автобусів, спеціально пристосованих місць у залізничному транспорті тощо.

6. Високі ціни на засоби спеціального розміщення в готельних закладах.

Проаналізувавши досвід інших країн потрібно сформулювати заходи, які допоможуть у розв'язанні виявлених проблем.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, можна зробити такий висновок: 23 % населення у світі – особи з інвалідністю, кількість яких щороку зростає. Туризм для людей з інвалідністю має безліч назв, хоча вони всі означають одне – доступний туризм для обмежених людей. Багато західних країн високо оцінюють перспективу розвитку доступного туризму і активно працюють в даному напрямку. У Європі та в світі загалом вже давно зроблено багато справ для всебічного інтегрування людей з обмеженими можливостями до соціуму. У зв'язку зі зростаючим попитом відповідно підлаштовується туристичний продукт і сервіс.

У досліджених країнах (Словенії, Ізраїлі, Іспанії та США) функціонує досить розвинена інфраструктура, яка дозволяє особам з інвалідністю подорожувати з мінімальними незручностями. Що не можна в повному обсязі сказати про Україну. Визначено ряд факторів, який ускладнює розвиток міжнародного туризму для осіб з обмеженнями України. Для вирішення вище наведених проблем може бути запропонований наступний ряд заходів:

1. розвиток системи інформаційного забезпечення про туристсько-екскурсійні послуги, які доступні для осіб з інвалідністю.
 2. підтримка туристичної активності населення з невисоким рівнем доходів, заохочення подорожі разом з особою, що її супроводжує, шляхом впровадження системи знижок.
 3. прийняття державної програми з розвитку соціального туризму, доступного для всіх.
 4. створення окремого державного відділу для допомоги оформлення документів та отримання віз особам з інвалідністю.
 5. створення спеціальної транспортної інфраструктури для інклюзивного туризму, яка буде містити переобладнання транспортних засобів, будівництво та удосконалення доріг, спрощення системи продажу квитків.
 6. оплата проживання в готельних закладах у сумі 50 % від вартості, внаслідок прийнятих державних соціальних програм.
- Таким чином, визначено і проаналізовано проблеми розвитку міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні, та доведено, що проблема інклюзивного туризму потребує подальших досліджень.

Література:

1. Leidner R. Tourism accessible for all in Europe. *Tourism Review. Ethical: Barrier Free Tourism*, April, 2008.
2. Сесєлкін А. І., Махов А. С., Чепик В. Д. Проблемы развития инклюзивного туризма. *Ученые записки университета имени П. Ф. Лесгафта*. 2015. № 11 (129). С. 241-246.
3. Белоусова Н. В. Впровадження інклюзивного туризму в соціально-реабілітаційну систему України. *Молодий вчений*, 2017. С. 14-17.
4. Белоусова Н. Проблеми створення «доступного середовища» для інклюзивних туристів в Україні. Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали І-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 27-28 квітня 2017 р. Ужгород: ПП «Інватор», 2017. С. 7-9.
5. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів / Науменко Л. Ю. та ін. *Український вісник медико-соціальної експертизи*, 2015. № 2. С. 23–26.
6. Хрущ Ю. М., Іванова В. М., Медведський Р. С. Туризм для інвалідів : сучасні підходи до визначення поняття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. 2017. № 6. С. 206-211.
7. Труніна І. М., Ліхоносова Г. С., Гречишкіна О. О. Ринок туристичних послуг в умовах глобалізаційних процесів. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2017. Випуск 6(107). Ч. 2. С. 49-53.
8. Международная статистика инвалидности, 2016. URL: http://specialbank.ru/2016/12/23/stats_world (дата звернення: 09.04.2019).
9. Про туризм : Закон України від 15 вер. 1995 р. № 324/95 – ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (дата звернення: 09.04.2019).
10. Сай Д. Отношение к людям с ограниченными возможностями: Китайская Народная Республика, Япония и Индия. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2013. № 1. С. 117-130.
11. Международный опыт организации туризма для людей с ограниченными возможностями. URL: https://studbooks.net/693903/turizm/mezhdunarodnyy_opyt_organizatsii_turizma_lyudey_ogranichennymi_vozmozhnostyami (дата звернення: 09.04.2019).

References:

1. Leidner, R. (2008). Tourism accessible for all in Europe. *Tourism Review. Ethical: Barrier Free Tourism*.
2. Sesolkin, A. I., Makhov, A. S. & Chepik, V. D. (2015). Problems of development of inclusive tourism. *Uchenyye zapiski universiteta imeni P.F. Lesgafte*, 11 (129), 241-246.
3. Belousova, N. V. (2017). The introduction of inclusive tourism in the social rehabilitation system of Ukraine. *Molodyy vchenyy*, 14-17.
4. Belousova, N. (2017). Problems of creating an "accessible environment" for inclusive tourists in Ukraine. *Tendentsiyi rozvytku turystychnoyi industriyi v umovakh hlobalizatsiyi* [Trends in the development of the tourism industry in a globalizing environment]. *Materialy I-oyi Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* [Materials of the I International Scientific and Practical Conference]. Uzhhorod: PP Invazor.
5. Naumenko, L. YU. (2015). Inclusive tourism as a type of rehab: modern needs of the disabled. *Ukrayins'kyi visnyk medyko-sotsial'noyi ekspertyzy*, 2, 23-26.
6. Khrushch, YU. M., Ivanova, V. M. & Medved's'kyi, R. S. (2017). Tourism for the disabled: modern approaches to the definition of the concept. *Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Heohrafichni nauky*, 6, 206-211.
7. Trunina, I. M., Likhonosova, H. S. & Hrechyshkina, O. O. (2017). Market of tourist services in the conditions of globalization processes. *Visnyk KrNU imeni Mykhayla Ostrohrads'koho*, 6(107), 49-53.
8. International Disability Statistics (2016). Retrieved from http://specialbank.ru/2016/12/23/stats_world [in Russ.].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (1995). About tourism (Act No. 324/95–VR, September 15). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> [in Ukrainian].
10. Say, D. (2013). Attitudes towards people with disabilities: People's Republic of China, Japan and India. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing*, 1, 117-130.
11. International experience in organizing tourism for people with disabilities. Retrieved from https://studbooks.net/693903/turizm/mezhdunarodnyy_opyt_organizatsii_turizma_lyudey_ogranichennymi_vozmozhnostyami [in Russ.].

